

HET WOORD VAN DE WEEK

Orgaan van DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

20e jaargang nr. 39 25 september 1967

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58

abonnementsprijs voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de Antillen f 7,50 per jaar
Overige landen f 10,— per jaar
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

Een humanistische visie op gezag

„Je zou denken dat iedereen een mond en twee oren heeft, maar als je het gezag ziet, twijfel je daaraan. Blijkbaar menen gezagsdragers dat zij alleen een mond hebben, om instructies mee te geven. Blijkbaar denken zij ook dat gewone mensen alleen oren hebben, om die instructies te horen en op te volgen.” Dat zei een deelnemer aan de juristenconferentie van de stichting Socrates eergisteren in Utrecht.

Socrates is de wetenschappelijke stichting van het Humanistisch Verbond. Binnen die stichting bestaan een aantal secties en een daarvan is een juridische. Daarin wordt geprobeerd na te denken en vooruit te denken over problemen waarbij het recht betrokken is. Die juridische sectie organiseerde zaterdag een conferentie over gezag. Wij menen nl. dat de discussie die sinds vorig jaar in Nederland rond het gezag is ontstaan, een belangrijke zaak is en sterk menselijke, humane kanten heeft. De manier waarop b.v. het gezag op straat wordt gehandhaafd, heeft direkt te maken met de kijk die je hebt op de mens als persoon en op de menselijke waardigheid als belangrijk begrip van onze cultuur. Ik zeg dat maar omdat u anders misschien denkt: moeten die humanisten daar nu weer zo nodig apart over praten? Ach nee, zo nodig apart hoeft dat voor ons niet. Maar wel over praten en dan kan blijken dat je als ongodsdienstige wat anders tegenover gezag staat dan een

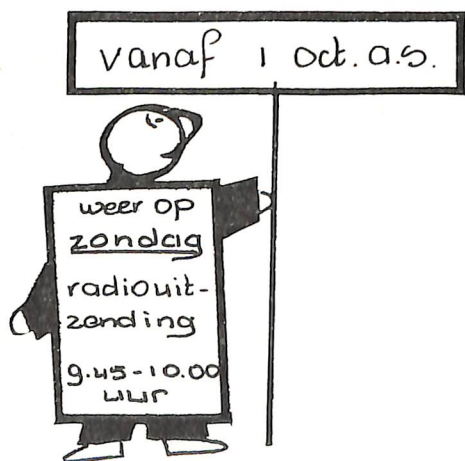
streng gelovige dat doet. Hij ziet het gezag als van god gegeven en daarom al moeilijk aantastbaar. Het is omgeven met een mystieke waas en het enkele ter discussie stellen, is al een hachelijke zaak voor de gelovige omdat god zelf in het geding is. Voor de bewust buitenkerkelijke ligt dat in ieder geval heel anders.

Maar voordat ik daarop verder ga, nog even terug naar de conferentie van eergisteren. Wij hadden daar twee inleiders, nl. prof. Lange-meyer, de procureur-generaal bij de Hoge Raad en prof. Belinfante, de man van het verkeersrecht en de demonstratievrijheid. Frappant was dat beiden betoogden dat de mens zonder gezag niet kan bestaan. Goed, ieder beredeneerde dat wel op zijn eigen manier, maar hun conclusie: de menselijke samenleving valt uit elkaar zonder gezag, was in wezen dezelfde. Beiden bleken zich af te zetten tegen hen die denken dat wij er zonder gezag ook wel kunnen komen. Dat bleek een goed begin van de conferentie te zijn. Uit de vele vragen kon je daarna opmaken dat dit uitgangspunt wel door de groep mensen die op de conferentie was, werd gedeeld. De vragen gingen vooral over de manier waarop je dat nu eenmaal nodige gezag moet handhaven. En daarbij is wel belangrijk om vast te stellen hoe je dat zelfde gezag eigenlijk ziet. Wanneer je ervan uitgaat dat de maatschappij bovennatuurlijk al zo is ingericht dat het gezag van boven, van god of koning, komt, is er een duidelijke structuur. Iemand is boven je gesteld en je hebt dus eenvoudig te doen wat die zegt. Omgekeerd heeft die gezagsdrager de taak zonder discussie, zonder verklaring, zonder verantwoording te doen wat hem is opgedragen. Hij is de vroegere vaderfiguur die onvoorwaardelijk gehoorzaamd moest worden.

Neem je daarentegen aan dat in een democratie het volk uitmaakt wat er op dit gebied gebeurt en bepaalde instanties belast met gezag, omdat wij het nu eenmaal niet allemaal tegelijk kunnen doen, is de vorm van handhaving een heel andere.

Om weer het beeld te gebruiken van het begin: de gezagsdrager ontdekt dat hij ook oren heeft om te luisteren naar wat degene die bestuurd, wordt, wil en de bestuurde ontdekt zijn eigen mond om dat te zeggen.

De democratisering, de vermenschelijking in de samenleving beschouwen humanisten als iets

een radio-uitzending van maandag 25 september 1967

zeer positiefs. De manier waarop gezag gehandhaafd wordt in gezinnen door de vaders, in de bedrijven door de bazen, is in nog geen 50 jaar enorm veranderd. En het was altijd zo eenvoudig geweest. Eeuwenlang was vader degene geweest die het wel even besliste. „Wat vader doet, is altijd goed”, is een slagzin uit die tijd. En vader was dan niet alleen de vader thuis. Het was ook de baas op het werk, de leider in de politieke partij, de geestelijke in de kerk. God zelf werd als op schaal vergrote vader door de kerken gepresenteerd als typerend voor een beeld van onaantastbaar gezag. Het boeiende van de tijd waarin wij leven, is dat niets meer zeker is. Alles wat eeuwenlang stand hield, schrompelt nu soms in een paar maanden ineen. De vaderfiguur is geweldig in waarde gedaald. In de onderneming is het al lang niet meer zo dat één man of een paar leidinggevende mensen de dienst uitmaken. Er wordt overleg gepleegd en hoewel de beslissingen door enkele worden genomen, zijn die beslissingen met de anderen zoveel mogelijk besproken en is uitgelegd waarom het zo gebeurt. Hetzelfde zien wij in de gezinnen. Vader en moeder i.p.v. vader alleen, geven leiding. De kinderen verlangen uitleg van wat wordt besloten als zij al niet bij de beslissing zelf meespreken. Wij beleven een zelfde verandering in de structuur van de kerken en sinds zeer kort zijn ook de politieke partijen aan de beurt gekomen. Die tendens zet zich nu ook door wat het gezag in de samenleving betreft. De „punt uit” redenering van gezagsdragers die weigeren uitleg te geven of zich te verantwoorden, zullen binnenkort niet meer geaccepteerd worden. Net zo als in de andere vormen van menselijke gemeenschap waar wij het net over hadden, zal in de grote samenleving gezagshandhaving moeten plaats vinden die discussie niet uit de weg gaat en die bereid is zich te verantwoorden. Die ontwikkeling gaat dan nog samen met wat men wel noemt, het mondig worden van de mensen. De graad van scholing van jonge men-

sen is veel beter dan die van een generatie geleden en scheelt geweldig met die van twee generaties terug. Steeds meer — vooral jonge — mensen krijgen steeds meer scholing. Zij weten meer en zullen alleen al daarom veel minder geneigd zijn op gezag domweg aan te nemen. Zij verlangen uitleg en zullen een democratie wensen die net zoveel gezag afstaat aan een instantie die het moet handhaven, als absoluut nodig is om de zaak in goede banen te houden, maar niet meer. Zij zullen van die gezagsinstantie verlangen dat die waar kan maken waarom hij ingrijpt en waarom niet.

In de nabije toekomst houdt men bovendien rekening met een nog grotere hoeveelheid vrije tijd. Vermoedelijk zal de werkweek nog in deze generatie tot drie of vier dagen inkrimpen. Dat betekent dat veel — vooral jonge — mensen meer tijd zullen hebben om de straat op te gaan. En dat zal weer nieuwe eisen stellen aan het gezag daar. Opdat de gezagsdrager zich daaraan kan aanpassen, zal hij van zijn voetstuk moeten afkomen en bereid zijn zich te verantwoorden als iedere publieke persoon in een democratie. Daarvoor zal in de eerste plaats een ander gezagsklimaat nodig zijn. Een klimaat waarin de gezagsdrager niet denkt dat de wereld instort als gezag in discussie komt. Een klimaat waarin de kwaliteit van het gezag niet gezocht wordt in zijn onfeilbaarheid, die meebrengt dat iedere fout wordt ontkend.

Ik ben begonnen te zeggen dat onze conferentie ervan uitging dat er gezag moet zijn en blijven, op gevaar af dat de maatschappij uit elkaar valt. De verandering die nodig is, zit dan ook niet in afschaffing daarvan. De verandering zal gezocht moeten worden in de vermenschelijking van de uitoefening van dat gezag opdat het begrijpelijk en zo mogelijk aanvaardbaar wordt. Humanisten die in het algemeen openheid niet schuwen, kunnen daaraan een concrete bijdrage geven. Ziet u en vandaar die humanistische conferentie van zaterdag.

M. G. Rood.

Kort kommentaar Een radio-uitzending van 22 september 1967.

De kranten van maandag j.l., meldden, dat er in een Turkse stad een voetbalwedstrijd werd gespeeld. Toen de thuisclub een doelpunt maakte begonnen de aanhangers van de tegenpartij stenen te gooien naar het elftal. Hierop ontstond een gevecht, dat zich voortzette buiten het stadion. Nadat troepen waren ingezet en de orde was hersteld werden de slachtoffers geteld: veertig doden en zeshonderd gewonden, door een doelpunt.

Dat kan dan in Turkije gebeuren, zegt men en af en toe in Zuid-Amerika en misschien in Spanje of in een van de andere zuidelijke landen maar dat is uitgesloten in ons land of in Engeland of in de Skandinavische landen. En men spreekt dan van sportverdwazing, van onbeschaamdheid en men gaat over tot de orde van de dag.

Wij zijn zo vrij om te menen, dat zich hier een beangstigend verschijnsel vertoont. Ja, natuurlijk, de zuidelijke volken kennen in veel mindere mate dan de noordelijke het begrip sportiviteit. De sport, en vooral de volkssport voetbal, werkt niet meer karaktervormend maar versterkt juist de elementen die karakterafbrekend zijn. Want wat betekent karaktervormend in dezen?

Dat is het leren verliezen, het zich houden aan regels en bij verlies niet allen en alles de schuld geven maar de schuld van de nederlaag bij jezelf zoeken. Dat is de rijke erfenis, die de Grieken ons hebben nagelaten. Die erfenis hebben de Engelsen ontvangen en vergroot en de andere landen hebben van deze erflaters geprofiteerd. De sportiviteit, het zich houden aan regels en het leren verliezen, kan pas ontwikkeld worden op een basis van zelfbeheersing en op een kunnen afwegen wat ernst en wat spel is. Deze beide voorwaarden zijn onvoldoende ontwikkeld in de zuidelijke landen, aan wie de sport in zekere zin is opgedrongen. Dan zijn beide voorwaarden verzwakt en soms bijna verdwenen door het professionalisme, waardoor een heilloze verwarving is ontstaan tussen middel en doel. Dat wat middel moest zijn om tot gezondheid, karaktervorming en vreugde in de krachtmeting, bescheidenheid en zelfbeheersing te komen wordt doel, omdat het een broodwinning wordt.

In het Engelse volk is de sportiviteit zo diep verankerd, dat de beroepssport deze niet aanzienlijk kon beïnvloeden maar in de landen waar de sportiviteit door bepaalde omstandigheden te weinig is doorgedrongen in de volksaard werkt de sport funest, veertig doden en zeshon-

derd gewonden, als gevolg van een voetbalwedstrijd.

Het is een vreemde ontwikkeling in de wereld; het nationalisme wordt zwakker, andere volkeren worden niet meer als per se minderwaardig beschouwd maar het chauvinisme voor de eigen club gaat alle perken van redelijkheid te buiten. Als club A verliest is dat een ramp, die tallozen ondergaan als een persoonlijke nederlaag.

In bepaalde landen in Zuid-Amerika wordt een officiële rouwdag uitgeschreven als het nationale elftal verloren heeft. In zwarte kleren gehuld wenen velen of ze een dierbaar familielid verloren hebben.

En nu zult u het een vreemde gedachtesprong vinden, als ik op het modewoord van tegenwoordig uitkom, op het woord engagement, be-

trokkenheid.

Niets in de wereld is meer goed of de gehele mens moet betrokken zijn op iets. Nergens mag ooit afstand genomen worden.

Wordt het niet tijd voor een bescheiden kentering?

Die Turken waren engagé's en hoe; veertig doden en zeshonderd gewonden.

In de middeleeuwen was men geheel betrokken op de godsdienst en de kruistochten uitte dat, in de 18e en 19e eeuw moesten Europese machten in de strijd der nationale staten koloniën verwerven en nu verdeelt de sport, waarbij tallozen geheel betrokken zijn, de mensheid in groepen supporters: veertig doden en zeshonderd gewonden.

H. Bongers.

Aantekening bij het humanistische manifest

In Het Woord van de Week van 1/8 mei 1967 is een humanistisch manifest afgedrukt, dat door alle humanistische organisaties, aangesloten bij de Internationale Humanist and Ethical Union, is aanvaard. Men vindt in de tien punten van het manifest enkele bekende gedachten, maar ook een paar, waarvan men niet zonder verwondering, ja tenslotte zelfs niet zonder verbazing kennis neemt.

Een manifest is een ernstig bedoelde bekendmaking, waarvan men mag verwachten, dat de punten goed doordacht en duidelijk geformuleerd zijn.

Niet bepaald door klare omlijning der gedachte en scherpe formulering munt al dadelijk punt 1 uit: „Humanisme drukt een levensovertuiging uit; het is aanvaarding van verantwoordelijkheid voor het menselijk leven in de wereld.”

Met de idee der verantwoordelijkheid wordt sinds enkele jaren op merkwaardige wijze gesold. Op een wijze, die telkens de zucht verdraagt, het begrip verantwoordelijkheid te collectiviseren. Maar de collectivisering van deze idee is een deracineren van het begrip. In de Wereldraad van Kerken is men daarmee begonnen door het propageren van de idee der „verantwoordelijke maatschappij”. Bij het spreken over verantwoordelijkheid moet men altijd kunnen denken aan mensen, aan bepaalde personen, bijv. meerderjarigen, of althans aan mensen, die geen kleine kinderen meer zijn. En men moet ook altijd kunnen vragen: welke personen verantwoordelijk zijn, en waarvoor?

Soms kan een groep van personen, meestal een kleine groep, gezamenlijk verantwoordelijkheid hebben aanvaard voor een bepaalde taak. Bijv. de leden van een ministerie, of van een gemeenteraad, of van het bestuur van een vereniging of een stichting. Maar altijd moet men kunnen vragen: wie is, of wie zijn, verantwoordelijk, en waarvoor?

Punt 1 van het manifest zegt, dat humanisme zou zijn: aanvaarding van verantwoordelijkheid voor het menselijk leven in de wereld. — Het is geen kleinigheid!

U en ik, wij, die 't het met humanisme ernstig menen, wij zouden dus verantwoordelijk zijn voor... ja waarvoor? Nu, bijv. voor het leven der 700 miljoen Chinezen. En voor het leven der Samoëden, en der Patagoniërs; en van de verschillende stammen in de Congo, die elkaar telkens zo fel bestrijden en naar de keel vliegen. Is die verantwoordelijkheid niet een beetje

groot? En is de aanvaarding daarvan niet een beetje roekeloos?

Nu hoor ik in gedachte zeggen, dat de uitspraken, in het manifest geformuleerd, niet zozeer verstaan moeten worden als aanduidingen van wat het humanisme is, dan wel van wat het bedoelt. Het zou dus bedoelen verantwoordelijkheid voor het menselijk leven in de wereld. Nu is inderdaad bedoelen iets anders dan zijn. Maar als het humanisme zulk een verantwoordelijkheid bedoelt, dan is dat toch iets, dat als doel, misschien als ideaal einddoel, gedacht wordt, en dat wij daarvoor verantwoordelijk zouden zijn! Ik geloof, dat men maar even ernstig hierover behoeft na te denken om te beseffen, dat het eenvoudig absurd is te stellen, dat wij, in de eerste plaats wij humanisten, verantwoordelijk zouden kunnen zijn voor iets, dat zo ontzaglijk veelomvattend is, en van zoveel menselijke en niet-menselijke krachten en omstandigheden afhankelijk, als het „menselijk leven in de wereld”. Een zonne-explosie, één geheel nieuwe, verwoed om zich heen grijpende besmettelijke ziekte, één ongelukkige politieke calamiteit, waardoor in een paar dagen de atoombomben neerregenen, en het menselijk leven in de wereld wordt in minder dan geen tijd geminimaliseerd tot een schamel restje of zelfs totaal vernietigd.

Men kan tegen punt 1 van het manifest nog een geheel ander bezwaar hebben, een bezwaar van kennistheoretische aard. Het humanisme is een door enkele ideeën gebundeld en gericht streven. Zulk een idee kan nooit verantwoordelijkheid dragen of aanvaarden; dat kunnen alleen mensen. Wel kan een idee goed of slecht zijn. Goed is een idee, die het denken en voelen der mensen in een goede richting wijst, of leidt, of stimuleert (al hebben de mensen een merkwaardig vermogen om de beste ideeën te corrumperen). Maar nooit kan een idee, nooit een -isme, voor iets verantwoordelijk zijn of verantwoordelijkheid dragen. Hoogstens kan soms een slechte idee als verzachtende omstandigheid aangemerkt worden voor de handelingen van mensen, zoals bijv. het geloof in hekserij voor de wrede daden, die in naam van dat geloof werden bedreven. Maar verantwoordelijk voor hun handelingen blijven de mensen.

Het ernstigste bezwaar kan men maken tegen punt 10 van het manifest: Humanisme erkent de eenheid der mensheid en een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van alle mensen

voor alle mensen. Nu is de „eenheid der mensheid” een uitermate vaag begrip. Hoever gaat die „eenheid”? In elk geval bestaat de mensheid voorlopig nog uit ongeveer drie miljard mensen, met hun individuele magen, hun eigen hongergevoelens (iets heel belangrijks!), hun eigen gedachten, idealen, geloof, voorstellingen, voorkeur, afkeer. Voorlopig vliegen ze elkaar nog telkens naar de keel en willen ze elkaar nog telkens uitroeien (men hoeft de radio maar aan te zetten en naar de nieuwsberichten te luisteren om zich daarvan te overtuigen). Kortom: de „eenheid” der mensheid is voorlopig nog een allervraagste, allerverste en allerzwevenste wolk, die in ongrijpbare hoogte boven de werkelijkheid der mensheid hangt. Een humanist, die het ernstig meent met zijn plicht om „voort durend bereid te zijn in zijn denken en doen redelijk te verantwoorden”, zal ernstig bezwaar moeten hebben, verantwoordelijkheid te aanvaarden voor alle mensen.

Maar afgezien van alles wat nog aan die eenheid der mensheid ontbreekt, en terwille van ons betoog aannemend, dat op de gehele aarde een redelijke „eenheid” der mensheid verwezenlijkt zou zijn, hoe zou dan een gemeenschappelijkheid van alle mensen voor alle mensen mogelijk zijn? Mijn verhouding tot mijn buurman laat niets te wensen over. We hebben meer dan eens van onze vriendschap en hulpvaardigheid geprofiteerd. Maar als ik uit verantwoordelijkheidsgevoel hem zou zeggen, dat hij zijn inkomen anders zou moeten besteden, of zijn kinderen anders zou moeten opvoeden, of zijn vrije tijd anders zou moeten gebruiken, zou hij me waarschijnlijk aankijken alsof ik door een vlaag van goedaardige verstandsverbijstering getroffen zou zijn.

Nu hoor ik in gedachte de opmerking, dat wij ons toch niet kunnen onttrekken aan „onze verantwoordelijkheid voor onze naaste”? Dat, waaraan wij ons niet kunnen onttrekken, is onze verantwoordelijkheid voor onze eigen handelingen, eigen taak en eigen plicht. Een uitstekend moreel gebod zegt, dat wij onze naaste moeten helpen als hij in nood is. Men denke maar aan de barmhartige Samaritaan. Maar het gebod *elkander te helpen* als dat nodig is, is iets anders dan te stellen, dat wij voor elkaar verantwoordelijk zouden zijn. Verwarring der gedachten is nergens goed voor en heeft al heel wat kwaad gesticht.

Het kan goed zijn ook dit te bedenken: verantwoordelijkheid is iets anders dan aansprakelijkheid. Dit laatste is een privaatrechtelijk begrip. Als ik een minderjarig zoontje zou hebben en de jongen zou een winkelraam hebben ingegooid, zou ik aansprakelijk gesteld kunnen worden voor de vergoeding der schade. Maar als de jongen bij het Indiaantje spelen met een mes zijn vriendje dood zou steken, iets veel ernstigers dus, zou geen rechter mij op grond van onze wetten kunnen veroordelen. Een paar vrienden zouden mij alleen zwijgend de hand drukken. Verantwoordelijk ben ik wel voor de verzorging en opvoeding van het kind; niet voor de moord, door het kind bedreven. Aansprakelijk ben ik wel voor het stukgooiën van het winkelraam.

uitzendingen van het humanistisch verbond

zondag 1 oktober 9.45-10.00 uur: J. P. van Praag: „De stem van het humanisme” (Hilv. I).

zondag 8 oktober 9.45-10.00 uur: mevr. D. Roethof-Ensing: „Het stenen tijdperk” (Hilv. I).

zondag 15 oktober 9.45-10.00 uur: W. van Dooren: „Humanistisch perspectief” (Hilv. I).

Televisie-uitzending op maandag 16 oktober van 22.15-22.45 uur: „Oud, maar levend” (Ned. I).

Kalender 1968

De kalender 1968 van het
Humanistisch Verbond
is verschenen.

Deze is wederom in
2-kleurendruk uitgevoerd.

De prijs is

f 3,25

Uw bestelling zien wij gaarne tegemoet door
storting of overschrijving van f 3,25 op post-
rekening 304960 t.n.v. het Humanistisch Ver-
bond, Utrecht.

In de omschrijving: Kalender 1968.

Een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van alle mensen voor alle mensen! — Ben ik, lezer, verantwoordelijk voor u en is u verantwoordelijk voor mij? Ik ken u waarschijnlijk niet eens. En ik weet helemaal niet, wat u van plan is morgen te doen. Het woord gemeenschappelijk (common) betekent: aan twee of meer personen behorende, of toekomstende, of toe te rekenen. In elk geval betekent het geen verzwakking van de te eisen verantwoordelijkheid. Een verantwoordelijkheid van alle mensen voor alle mensen. Dus ook van alle Nederlanders voor alle Patagoniërs, en van alle Patagoniërs voor alle Minangkabauers, hoewel die Patagoniërs waarschijnlijk nog nooit van Minangkabauers gehoord hebben. Is het woord absurd te kras om dit punt 10 van het manifest te karakteriseren?

G. Gonggrijp.

Naschrift.

„Aanvaarding van verantwoordelijkheid voor” wil zeggen, dat de humanist bereid moet zijn te handelen uit een besef van verbondenheid met de ander, overal waar hij die ander ontmoet of in diens leven ingrijpt. Dat een humanist zich in ons land bijvoorbeeld niet verantwoordelijk kan voelen voor daden van een misdadiger in Nieuw-Zeeland is duidelijk. Zijn verantwoordelijkheden kunnen niet verder reiken dan zijn mogelijkheden.

Het bezwaar tegen punt 10 gaat o.i. niet op, als men daaruit lezen wil, dat er „één wereld is of géén”. Nu kon professor Gonggrijp dit een vaag begrip vinden, wij zijn van mening, dat de mensheid aan grote gevaren wordt blootgesteld, als de gedachte die eraan ten grondslag ligt niet erkend wordt.

Ten slotte, wij erkennen, dat de redactie van een manifest, zelfs van een vertaald manifest, duidelijk moet zijn. Wij menen echter ook een beroep te mogen doen op de lezers; iedere tekst vergt een goede verstaander.

Redactie.